

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَنَسْتَعِينُ
 بِحَسْبِ اللَّهِ عَلَى تَوْفِيقِهِ وَنَا، لَهُ طَبَقَةٌ — وَنَضَلَّ
 عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَرِيَّةٍ وَبَعْدُ مِنْ رِسَالَةِ فِي الْمَنْطِقِ أَوَّلًا
 فِيهَا مَا يَجِبُ اخْتِصَانًا لِمَنْ يَبْدَأُ شَيْئًا مِنَ الْعُلُومِ
 مُتَعِينًا بِاللَّهِ تَعَالَى إِنَّهُ مَفِضٌ الْخَيْرِ وَاجِبُ الْإِسَاءَةِ
 اللَّفْظُ الدَّالُّ بِالْوَضْعِ يَدُلُّ عَلَى مَا وَضَعَهُ بِالْمُطَابَقَةِ —
 وَيَدُلُّ عَلَى جَرِّهِ بِالتَّضَمِّنِ إِنْ كَانَ لَهُ جَرٌّ، وَعَلَى مَا يَلْزَمُ

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

Îsâgûcî

MANTIĞA GİRİŞ

İNCELEME - TAHKİK - ÇEVİRİ

ESÎRÜDDİN EL-EBHERÎ

HAZIRLAYAN: HÜSEYİN SARIOĞLU

Îsâgûcî
MANTIĞA GİRİŞ
İNCELEME - TAHKİK - ÇEVİRİ

Esîrüddin el-Ebherî

İşâgûci

Esîrüddin el-Ebherî

Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Dizisi: **3A**

ISBN: 978-994-425-27-06

DOI: 10.53478/TUBA.978-994-425-27-06

Ankara, 2024 (1. Baskı: Ankara, 2016)

Hazırlayan

Hüseyin Sarıoğlu (Prof. Dr.)

Editör

Ali Durusoy (Prof. Dr.)

Yayın Sürecinde Emegi Geçenler:

M. Sait Türkhan (Dr.)

Tasarım

Murat Acar

TÜBA Başkanı

Muzaffer Şeker (Prof. Dr.)

Proje Koordinatörü

Mustafa Çiçekler (Prof. Dr.)

Proje Danışmanı

Turgay Anar (Prof. Dr.)

Proje Yayın Kurulu

Atilla Bir (Prof. Dr.)

Derya Örs (Prof. Dr.)

Erhan Afyoncu (Prof. Dr.)

Hüseyin Sarıoğlu (Prof. Dr.)

M. Fatih Andı (Prof. Dr.)

Mustafa Çiçekler (Prof. Dr.)

Mustafa Kaçar (Prof. Dr.)

Proje İdari İşler Sorumlusu

Duygu Erol

Baskı

Bilgin Repro Matbaacılık

Zübeyde Hanım Mah. Kazım Karabekir Cad.

No: 7/71 Altındağ / Ankara

Sertifika No: 77970

© Türkiye Bilimler Akademisi 2024

Bu eserin tüm yayın hakları, Türkiye Bilimler Akademisi'ne aittir.

Yayıncının yazılı izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz ve çoğaltılamaz.

Eserden kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Kitabın dil, bilim, etik ve hukuk açısından bilimsel sorumluluğu yazara aittir.

Türkiye Bilimler Akademisi'nin sorumluluğu bulunmamaktadır.

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ

Vedat Dalokay Cad. No: 112 Çankaya 06670 Ankara

bilimklasikleri@tuba.gov.tr

0 312 442 29 03

www.tuba.gov.tr

Esîrüddin el-Ebherî

İşâgûci Mantığa Giriş : İnceleme - Çeviri - Tahkik / haz. Hüseyin Sarıoğlu; ed. Ali Durusoy, - 2. bs -

Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2024.

135 s. ; 24 cm. - (Türk-İslam Bilim Kültür Mirası Dizisi; 3)

ISBN 978-994-425-27-06

1. Mantık. 2. Logic. 3. Mantık sistemleri. 4. Logic systems. 5. Mantık - İslam öğretileri. 6. Logic - Islamic teachings.

BC78.T8 E35 2024

956.1015

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
CUMHURBAŞKANLIĞI

Şifhelerinde

2. BASKI

Îsâgûcî
MANTIĞA GİRİŞ
İNCELEME - TAHKİK - ÇEVİRİ

Esîrüddin el-Ebherî

Hazırlayan
Hüseyin Sarıoğlu

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

Esagoge

Athir al-Din al-Abhari

Turkish-Islamic Scientific and Cultural Heritage Series: **3A**

ISBN: 978-994-425-27-06

DOI: 10.53478/TUBA.978-994-425-27-06

Ankara, 2024 (First Edition: Ankara, 2016)

Prepared By

Hüseyin Sarioğlu (Prof. Dr.)

Edited By

Ali Durusoy (Prof. Dr.)

Those Who Contributed

M. Sait Türkhan (Dr.)

Design

Murat Acar

President of TÜBA

Muzaffer Şeker (Prof. Dr.)

Publication Coordinators

Mustafa Çiçekler (Prof. Dr.)

Advisors of Project

Turgay Anar (Prof. Dr.)

Editorial Board of Project

Atilla Bir (Prof. Dr.)

Derya Örs (Prof. Dr.)

Erhan Afyoncu (Prof. Dr.)

Hüseyin Sarioğlu (Prof. Dr.)

M. Fatih Andı (Prof. Dr.)

Mustafa Çiçekler (Prof. Dr.)

Mustafa Kaçar (Prof. Dr.)

Administrative Affairs Supervisor of Project

Duygu Erol

Printed By

Bilgin Repro Matbaacılık

Zübeyde Hanım Mah. Kazım Karabekir Cad.

No: 7/71 Altındağ / Ankara

Sertifika No: 77970

© Turkish Academy of Sciences 2024

All publishing rights of this work belong to the Turkish Academy of Sciences.

It may not be printed and reproduced partially or fully without the written consent of the publisher. It can be cited by providing full reference.

The author bears full scientific responsibility for the book in terms of language, academic, ethics and law. Turkish Academy of Sciences has no responsibility whatsoever.

TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

Vedat Dalokay Cad. No: 112 Çankaya 06670 Ankara

bilimklasikleri@tuba.gov.tr

0 312 442 29 03

www.tuba.gov.tr

Under the auspices of the
**PRESIDENCY OF THE
REPUBLIC OF TÜRKİYE**

2. EDITION

Esagoge
INTRODUCTION TO THE LOGIC
REVIEW - AUTHENTICATED TEXT - TRANSLATION
Athīr al-Dīn al-Abharī

Prepared By
Hüseyin Sarıoğlu

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

Büyük gelecekler, büyük geçmişlerin bilgi ve birikimi üzerine inşa edilir.

Türkiye, ihtişamlı bir medeniyetin ve zengin bir tarihin meydana getirmiş olduğu büyük bir birikimin varisidir. Kökleri bilime, bilgiye, hikmete ve irfana dayanan bu birikim, ülkemizin geleceğinin inşası gayretlerinde de en önemli referansımız olmalıdır. Bu büyük birikimden yararlanmadığımız takdirde, geçmişimizi “müzelik bir emtia”ya dönüştürürüz, sağlıklı bir gelecek inşa edemeyiz.

Zira tarih, sadece geçmişte olup biten değil, aynı zamanda bugüne kalan, yarına da aktarılacak olandır. Milletler tarihte yalnızca geçmişlerini değil, geleceklerini de ararlar. Geçmişiyile barışamayan, tarihini yorumlayamayan, ecdadına yabancılaşan milletler, sağlıklı bir gelecek inşa edemezler.

Çağımıza ve geleceğe yapacağımız etki bakımından, sahip olduğumuz zengin mirası yeniden ve daha güçlü biçimde harekete geçirmemiz gerekiyor. Türkiye Bilimler Akademisi tarafından yürütülen “Türk-İslâm Bilim ve Kültür Mirası Projesi”ni, işte bu amaca yönelik bir çalışma olarak değerlendiriyorum.

Proje kapsamında, sosyal bilimler, İslâmî ilimler, Türkiyat, sağlık ve tabiat bilimleri ve teknik bilimler alanlarında hazırlanan eserlerin, bilim ve kültür hayatımıza kazandırılmasını takdirle karşılıyorum.

Bu vesileyle, eserlerin müelliflerini rahmet ve şükranla yâd ediyor, projenin hayata geçirilmesinde görev alan bilim adamlarımız ile TÜBA mensuplarını kutluyorum.

Recep Tayyip Erdoğan

T.C. Cumhurbaşkanı

Takdim

Eski uygarlıkların ve tarihsel dönemlerin farklı coğrafyalardaki etkileri, akademik incelemeler ve popüler yayınlar aracılığıyla geniş bir okuyucu kitlesine ulaşıyor. Bilim tarihinin keşfedilmemiş hazineleri, son yıllarda dünyanın dört bir yanında yapılan araştırmalarla tozlu raflardan gün ışığına çıkıyor. Bu yükselen ilgi, bilim tarihinin sadece geçmişi anlamada değil aynı zamanda geleceği şekillendirmede de genç nesiller için ilham kaynağı olmasını sağlıyor.

Türkiye, bu küresel ilgi dalgasının odak noktasında kendine ayrıcalıklı bir yer edindi. Medeniyet havzamız tarihsel ve kültürel bağlamda, farklı kültürlerin ve bilimsel geleneklerin kucaklaştığı bir merkez olageldi. Sümerlerden Hititlere, Selçuklulardan Osmanlıya, birçok medeniyet, matematikten tıbbı, astronomiden felsefeye kadar geniş yelpazede bilimsel çalışmalara bu topraklarda imza attı. “Türk-İslam Bilim Kültür Mirası Projesi” (TİBKM), bu benzersiz mirası koruma, belgeleme ve yayma görevini üstlenmiştir. Projenin, Cumhurbaşkanlığı himayelerinde yürütülüyor olması ve şimdiye kadar 50’den fazla eser yayımlanması bu görevin ne kadar ciddi bir şekilde ele alındığını göstermektedir.

Proje kapsamında, Türk ve İslam dünyasının bilim tarihinde yer edinen çalışmalarının günümüze aktarılması, bu alanda çalışanlara çok boyutlu bir inceleme imkânı sunmaktadır. Bu eserlerle,

Türk-İslam bilim tarihi çalışmalarının niteliği, kapsamı ve önemi daha net görülmektedir. Ayrıca, bu alandaki boşlukları doldurmak için araştırmacılara yeni ufuklar açılmaktadır. Geçmişteki bilim insanlarımızın çalışmaları hem günümüz hem de gelecek nesiller için bir rehber, bir pusula niteliğinde olacaktır.

Bilim tarihinin günümüze ve geleceğe taşınması, toplumsal özgüveni beslemekte ve Millî Teknoloji Hamlesi için zihni bir zemin hazırlamaktadır. Türkiye'nin kendi teknolojisini üretme vizyonu, sadece maddi ve teknik yatırımlarla değil, aynı zamanda kültürel ve tarihsel bir özgüvenle mümkündür. Bu özgüven, ancak tarihi ve kültürel mirasımızın tam olarak kavranmasıyla oluşabilir. İnsanlığın edindiği bilimsel birikimin yalnızca Batı'ya ait olduğu yanlışlamasından kurtulma, bugün gelineen seviyenin insanlığın ortak çaba ve kazanımları sayesinde mümkün olduğu ve Türk ve İslam medeniyetinin zengin katkılarının asla azımsanmaması gerektiği hakikatini hatırlama bu özgüvenin ön şartıdır.

Bu bağlamda, bu eserlerin özellikle gençlerimiz için yol gösterici olmasını umuyoruz. Genç bir bireyin, kendi kültürel ve bilimsel mirasını tanıması, bu mirası keşfetmesi, onun dünya görüşüne, amaçlarına ve özgüvenine şekil verecektir. Geleceğin bilim insanları, mühendisleri, doktorları ve akademisyenleri için proje kapsamında yayımlanan eserler, geçmişin izinde yürüyerek kendi izlerini bırakmaları için bir fırsattır.

TİBKM eserleri, tüm okuyuculara, araştırmacılara ve bilim tarihine ilgi duyan herkese açık bir okuma davetidir. Türk-İslam bilim tarihinin zenginliklerini keşfetmek ve bu keşfi gelecek nesillere aktarmak için atılan bu adımların, Türkiye'nin ve dünyanın bilimsel ilerlemesine katkı sağlamasını içtenlikle temenni ediyorum. Projede ve eserlerin yayımlanmasında emeği geçen bilim insanlarımıza ve TÜBA çalışanlarına teşekkür ediyorum.

Mehmet Fatih Kacır

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanı

Sunuş

Ülkelerin bilimsel ilerlemesi ve yenilikçilik performansı, topyekûn kalkınma ile uluslararası rekabette üstünlük sağlama bakımından stratejik öneme sahiptir. Toplumların geleceğinin güvenle inşası ve refahın toplumun tüm katmanlarına yayılması bilimin, bilimsel düşünce ve yaklaşımların önemsenmesi ve yaygınlaştırılması, gençlerin bilim ve araştırma alanına yönlendirilmesi, bilimsel çalışma ve başarıların teşvik edilmesi ile mümkündür. Bu konular, dünyadaki bilim akademilerinde olduğu gibi milli akademimiz Türkiye Bilimler Akademisi'nin (TÜBA) amaç ve görevleri arasında yer almaktadır. Belirlenen hedeflere ulaşmak için sahip olduğumuz medeniyet birikimini iyi anlamak zorundayız.

Millet olarak, önemli bir bölümü gün ışığına çıkarılmayı ve değerlendirilmeyi bekleyen zengin bir bilim ve kültür mirasına sahip bulunuyoruz. Bu mirasın daha görünür ve yararlanılır kılınması, bugünkü ve gelecekteki bilimsel performansımız ve ulusal hedeflerimize ulaşmamız açısından büyük önem taşımaktadır. Tarihsel birikim ve mirasın ortaya çıkarılması ve değerlendirilmesi, diğer yararları yanında, bilimsel ilerleme ve yenilikçi çalışmalar için gerekli cesaret, özgüven ve motivasyona yapacağı katkı bakımından da büyük önem taşımaktadır.

Ülkelerin ekonomik gelişmişlik ve kalkınma yarışında son iki yüzyıldır devam eden göreceli konumumuz ile geleceğe yönelik yüksek amaçlarımız dikkate alındığında, bireysel ve toplumsal düzeyde sağlıklı bir benlik/kimlik ve özgüven inşası ile güçlü bir ekosistem ve kültürün oluşturulmasına gerek olduğu ve bu konuda her Türk kurumunun katkı ve destek sağlamasının ulusal bir görev olduğu açıktır.

TÜBA Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Projesi, ülkemizin millî bilimler akademisi olma sorumluluğu ile Kalkınma Bakanlığı'nın mali desteğiyle 2014 yılında başlatılmıştır. Proje kapsamında Türk-İslâm medeniyeti havzasında, fen, mühendislik, Türkiyat, sosyal bilimler, dinî ilimler gibi alanlarda eski-farklı Türk lehçeleri ile diğer dillerde üretilmiş, uzman bilim insanlarımızca seçilen 100 eserin, imkân ve ihtiyaca göre transliterasyonu, tıpkıbasımı ve/veya tercümesi yapılarak yayımlanması yoluyla bilim ve kültür âleminin ve gelecek kuşakların istifadesine sunulması hedefi doğrultusunda yayınlarımız devam etmektedir.

TÜBA Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Projemiz, çok sayıda paydaşın doğrudan ve dolaylı katkı ve desteklerinin eseridir. Projemizin başlangıçtan beri Sayın Cumhurbaşkanımızca desteklenmesi ve 2018 yılı başından itibaren resmen Cumhurbaşkanlığı himayelerine alınmış olması, Akademimiz açısından büyük bir onur ve teşvik kaynağı olmuştur. Bilime ve projemize verdikleri çok değerli destek ve yüksek himayeleri için Sayın Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan'a kalbî şükranlarımızı arz ediyorum.

Bugüne kıyasla oldukça kısıtlı koşullarda bilimsel mirasımızı oluşturan eserleri kaleme alan bilim ve kültür tarihimizin kahramanlarını rahmet ve şükranla yad ediyorum. Bu eserlerin çoğaltılması, saklanması ve bugüne ulaşmasında rol alan isimsiz kahramanları da saygıyla anıyorum.

Eserlerin transliterasyonu, tıpkıbasımı ve/veya tercümesi ve tahlilini yaparak günümüzün ve geleceğin okuyucu ve araştırmacılarına ulaşmasını sağlayan bilim insanlarımıza müteşekkirimiz. Yayına hazırlık ve basım sürecinde rol alan Akademi üyelerimiz, bilim insanlarımız ve çalışanlarımız ile projeye katkı sağlayan tüm paydaşlarımıza da teşekkür ediyorum. Ayrıca, Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Projesi'nin hayata geçirilmesinde katkılarından ötürü Prof. Dr. Ahmet Cevat Acar'a minnettarız.

TÜBA Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Projesi kapsamında yayımlanan eserlerin milletimizin bilimsel ilerlemesi ve topyekûn kalkınması ile medeniyet ihyası/inşası süreci bakımından yararlı olmasını diliyorum.

Prof. Dr. Muzaffer Şeker

TÜBA Başkanı

Prof. Dr. Hüseyin Sarioğlu

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

huseyin.sarioglu@asbu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-3450-646X

Eylül 1962, Tosya/Kastamonu doğumludur. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden 1986'da mezun oldu. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı doktora programında "İbn Rüşd ve Felsefesi" başlıklı tez çalışmasını yürüttüğü dönemde, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Türk-İslam Düşünce Tarihi Anabilim Dalına Araştırma Görevlisi olarak atandı (1992). Sarioğlu, 09 Mart 1994'te Doktora derecesini aldı ve aynı bölümde Yardımcı Doçent kadrosuna atandı (1995). Kasım 1998'de Doçent unvanını aldı, 2004'te de Doçent kadrosuna atandı. 2007'de Profesör oldu. Dekanlık, Rektör Yardımcılığı ve başka idari görevler üstlendi. İslam düşüncesinin klasik dönemine ilişkin araştırmalarla başlayan akademik çalışmalarını klasik mantık, bilgi nazariyesi, din-felsefe-bilim ilişkileri ve ahlâk konusu etrafında yoğunlaşarak devam ettirmektedir. 2012 yılında üç ay süreyle Indiana Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde araştırma yaptı. Haziran 2012'de Türkiye Bilimler Akademisi asli üyeliğine, Aralık 2012'de Akademi Konseyi üyeliğine seçildi ve bu görevi Aralık 2019'a kadar iki dönem yürüttü. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi olan Sarioğlu, Mart 2017-Şubat 2020 döneminde Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde ve Mart 2020-Ağustos 2023 arasında da İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümünde çalıştı.

Prof. Dr. Hüseyin Sarioğlu

Social Sciences University of Ankara

huseyin.sarioglu@asbu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-3450-646X

He was born in September 1962 in Tosya/Kastamonu. He graduated from Ankara University Faculty of Theology in 1986. He was appointed as a Research Assistant to the Department of History of Turkish-Islamic Thought, Department of Philosophy, Faculty of Letters, Istanbul University (1992) while he was working on his thesis titled "Averroes and his Philosophy" in the PhD program of Istanbul University Institute of Social Sciences, Department of Philosophy. Sarioğlu received his PhD degree on March 9, 1994 and was appointed as an Assistant Professor in the same department (1995). In November 1998, he received the title of Associate Professor and in 2004 he was appointed as Associate Professor. He became a professor in 2007. He held a number of administrative positions at important levels such as Dean and Vice Rector. His academic studies, which started with research on the

classical period of Islamic thought, continue by focusing on classical logic, epistemology, religion-philosophy-science relations and ethics. In 2012, he conducted research at the Department of Philosophy at Indiana University for three months. He was elected as a full member of the Turkish Academy of Sciences in June 2012 and as a member of the Academy Council in December 2012 and served two terms until December 2019. Sarioğlu, who is a faculty member at Istanbul University Faculty of Letters, Department of Philosophy, worked at Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Letters, Department of Philosophy between March 2017-February 2020 and İnönü University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Philosophy between March 2020-August 2023.

İçindekiler

Takdimler ve Sunuş

Özet	21
İkinci Baskıya Önsöz	25
Önsöz	29
Mantık Tarihinde İisaguci Geleneği ve Ebherî'nin <i>İsâgûcî'si</i>	33
I. Porphyrios'un <i>Eisagoge'si</i>	37
II. Fârâbî'nin <i>İsâgûcî'si</i>	39
III. İhvân-ı Safâ'nın <i>İsâgûcî'si</i>	45
IV. İbn Sînâ'nın <i>İsâgûcî'si</i>	49
V. Ebherî'nin <i>İsâgûcî'si</i>	53
Metin Tahkîkinde Esas Alınan Nüshalar	67
Metin ve Çeviri	71
Tıpkıbasım	107
Kaynakça	119
Karma Dizin	123

Table of Contents

Preface

Abstract	23
Foreword to the Second Edition	27
Foreword	31
Esagoge Tradition in the History of Logic and Abhari's <i>Esagoge</i>	33
I. <i>Eisagoge</i> of Porphyrios	37
II. Farabi's <i>Esagoge</i>	39
III. <i>Esagoge</i> of Ikhwan al-Safa	45
IV. Ibn Sina's <i>Esagoge</i>	49
V. Abhari's <i>Esagoge</i>	53
Manuscripts Copies Based on The Critical Text	67
Text and Translation	71
Facsimile	107
Bibliography	119
Index	123

ESİRÜDDÎN el-EBHERÎ, (Mufaddal İbn Ömer)

Semer kand asıllı olup Musul doğumludur. İlim tahsili ve tedrisi için Musul, Bağdat, Erbil, Anadolu ve İran'ın çeşitli merkezleri arasında yaptığı seyahatler ve ünlü bilgin Kemâleddin ibn Yûnus'un ilim meclislerine katıldığından başka hayatı hakkında yeterli bilgi ne yazık ki mevcut değildir. *Vefeyâtü'l-â'yân* müellifi İbn Hallikân, Kâtibî lakabıyla anılan ve meşhur mantık kitabı *Risâletü's-Şemsîyye fî Kavâidi'l-Mantikiyye*'nin yazarı Necmeddin Ali ibn Ömer el-Kazvinî, Şemseddin Muhammed ibn Mahmud el-İsfehânî filozofun öğrencilerinden birkaçıdır. 1265 yılında Şebister'de vefat eden Ebherî'nin, başta Selçuklu ve Osmanlı medreseleri olmak üzere İslâm dünyasının pekçok yerinde asırlar boyu ders kitabı olarak okutulan *Hidâyetü'l-Hikme* ve *İsâgûcî* dışında felsefeden matematiğe, geometriden astronomiye kadar değişik alanlarda kaleme aldığı onlarca eserinden bazıları şunlardır: *Keşfu'l-Hakâik fî Tahvîrî'd Dekâik* (Tahkik ve İnceleme: H. Sarioğlu, Çantay Kitabevi, İstanbul 2001), *Tenzîlü'l-Efkâr fî Ta'dîli'l-Esâr* (Editör: H. Sarioğlu, Tahkik ve Çeviri: K. Kömürcü-E. S. Gül, TÜBA, Ankara 2022), *Żübdetü'l Esrâr, Kûtâbu telhîsi'l-Hakâik, er-Risâletü'z-Zâhire, er-Risâletü'l-Bâhire fî Makâleti'z-Zâhire, Risâlet fî Fesâdi'l-Ebhasil'ileti Vada'aha Mübrizü'l-Cedeliyyîn, Tehzîbü'n-Nuket, et-Tehzîb fî'l-Mantuk, Risâle fî ilmi'l-Hey'e, Dirâyetü'l-Eflâk, Islâhu Kûtâbi'l-Ustukussât fî'l-Hendese li Uklîdis.*

Özet

Esîrüddîn Ebherî, eserleri başta Selçuklu ve Osmanlı medreseleri olmak üzere İslâm dünyasının pek çok yerinde asırlar boyu ders kitabı olarak okutulmuş olan önemli bir şahsiyettir. Felsefeden matematiğe, astronomiden mantığa kadar birçok alanda onlarca eser vermekle birlikte daha çok *Hidâyetü'l-Hikme* ve *er-Risâletü'l-Esîriyye fi'l-mantık* adıyla da bilinen *Îsâgûcî* adlı eserleriyle şöhret bulmuş olan Ebherî, bir mantıkçı olarak tanınmıştır.

Asırlar boyunca hatta son dönemlere kadar medreselerde ilk okutulan mantık kitaplarının başında gelmesi bakımından gerek İslâm dünyasında gerekse Batıda dikkat çeken ve büyük bir ilgiye mazhar olan *Îsâgûcî*, 1625 yılında T. Nofarinsis tarafından Lâtince çevirisiyle birlikte Rûmiye'de basılmış, daha sonra İngilizceye ve Türkçeye tercüme edilmiştir.

Porphyrios'un kiyle isim benzerliği ve yaygın şöhreti sebebiyle olsa gerek, Ebherî'nin *Îsâgûcî*'sinin hem ismi hem de mahiyeti konusunda çeşitli spekülasyonlar yapılmıştır. Kimileri onun Porphyrios'un *Îsâgûcî*'sinin bir özeti (muhtasar) kimileri bir adaptasyonu, kimileri de bir şerhi yahut tefsiri olduğunu ileri sürmüştür.

Ebherî'nin, söz konusunu eserini kaleme alma ve başlığını tesbit etme konusunda dolaylı da olsa Porphyrios'un eserinden esinlenmiş olabileceği düşünülse bile, ileri sürüldüğü şekilde onun bir ihtisarı, iktibası yahut şerhi olduğunun söylenmesi mümkün değildir.

Kısaca belirtmek gerekirse Ebherî eserini beş ana bölüm olarak tertip etmiştir: 1. Lafız: Delâleti ve kısımları, 2. Açıklayıcı söz: Tanım ve tasvir, 3. Önergeler: Çeşitleri, unsurları ve birbirleriyle olan ilişkileri, 4. Kıyas: Unsurları, şekiller (figür), nicelik bakımından çeşitleri, 5. Nitelik ve değer açısından kıyas çeşitleri: Burhan, cedel, hatâbe, şiir ve safsata. Bu içeriği ile Ebherî'nin *İsâgûcî*'si, geleneği oluşturan eserler arasında hacim bakımından en küçük, içerdiği konular itibariyle ise en kapsamlı olanıdır.

Asırlar boyu hep gündemde kalmasının, üzerine çok sayıda şerh ve haşiye yazılan mantık metinlerinin başında gelmesinin sırrı belki de onun bu paradoksal niteliğinde yatmaktadır. Bu yönüyle bu metnin, deyim yerindeyse bir “mantık terimleri sözlüğü” sayabileceğimiz tertip ve içeriği ile “isaguci geleneği”nde ayrı bir yeri vardır.

Porphyrios'un *Eisagoge*'sinin -kendisinin de belirttiği gibi- Aristo'nun *Kategoriler*'ine bir giriş olmasına karşılık, Fârâbî'ninki mantığın önergeler bölümüne giriş mahiyetindedir. İhvân-ı Sâfâ'nın *İsâgûcî*'si ise daha çok düşünce-dil-mantık ilişkileri konusuna ağırlık verilmekle birlikte genel anlamda bir mantığa giriş metni olarak değerlendirilebilir. İbn Sînâ, *İsâgûcî*'sini *el-Medhal* başlığı altında kaleme alırken onu, ilimler ansiklopedisi mahiyetindeki *eş-Şifâ*'ya giriş olarak tasarladığı izlenimini uyandıran konulara değinmiştir.

Ebherî'nin *İsâgûcî*'si ise amaç ve içerik itibariyle diğerlerinden oldukça farklıdır. Nitekim filozof bu küçük risâleyi yazmaktaki amacını “herhangi bir ilme yeni başlayanların bilmesi gereken hususları ortaya koymak” şeklinde belirlemiştir ki bu durumda onu “ilimlere giriş” olarak değerlendirmek mümkün olmaktadır. Ebherî'nin, mantığın temel konularının hemen hepsini birer cümle halinde bile olsa içeren bu risâlesinin “mantık terimleri sözlüğü” olarak nitelendirilebileceğini söylemek mümkündür.

Abstract

Esîrüddîn Ebherî is an important thinker whose works were taught as textbooks for centuries in many parts of the Islamic world, especially in Seljuk and Ottoman madrasas. Although he wrote numerous works in many fields ranging from philosophy to mathematics, astronomy to logic, Ebherî was most famous for his works *Hidāyat al-Hikma* and *Esagoge* and was recognized as a logician.

Esagoge, which attracted great attention and interest both in the Islamic world and in the West because it was one of the first books of logic taught in madrasas for centuries and even until recent times, was published in Rûmiye in 1625 by T. Nofarinsî with its Latin translation and later translated into English and Turkish.

Because of its similarity in name to Porphyry and his widespread fame, there has been various speculation about both the name and the nature of Ebherî's *Esagoge*. Some have argued that it is a summary (muhtasar), some a revision, and some a commentary or tafsîr of Porphyry's *Esagoge*.

Even if it is thought that Ebherî may have been inspired by Porphyry's work, albeit indirectly, in writing the work in question and determining its title, it is not possible to say that it is a revision, quotation, or commentary of his work.

To put it briefly, Ebherî classified his work into five main sections: 1. The Wording: Its indication and its sections, 2. The Explanatory Word: Definition and description, 3. The propositions: Their types, elements and relations with each other, 4. Syllogism: Elements, forms, types in terms of quantity, 5. Types of syllogism in terms of quality and value: Proof (al-burhan), dialectic (al-jadal), rhetoric (al-hatāba), poetry (al-ši'r), and sophistry (al-safsata). With this content, Ebherî's *Esagoge* is the smallest in terms of volume and the most comprehensive in terms of topics covered.

Perhaps the secret of its staying on the popular agenda for centuries and being one of the leading logical texts on which many commentaries and glosses have been written lies in this paradoxical quality. In this respect, this text has a special place in the "esagoge tradition" with its organization and content, which can be considered as a "dictionary of logical terms", so to speak.

While Porphyry's *Esagoge* is, as he states, an introduction to Aristotle's *Categories*, al-Farabi's is an introduction to the propositional part of logic. Ihvān al-Sāfā's (Brethren of Purity's) *Esagoge*, on the other hand, can be considered an introductory text to logic in general, although it focuses more on the relations between thought-language-logic. When Avicenna wrote his *Esagoge* under the title *al-Madhal*, he touched on topics that give the impression that he intended it as an introduction to *al-Shifa*, an encyclopedia of the sciences.

Ebherî's *Esagoge* is quite different from the others in its purpose and content. In fact, the philosopher defined the purpose of writing this small treatise as "*to put forth the matters that beginners in any science should know*", which makes it possible to consider it as an "introduction to the sciences". It is possible to say that Ebherî's treatise, which contains almost all the basic topics of logic, even in one sentence, can be characterized as a "dictionary of logical terms".

İkinci Baskıya Önsöz

Düşünce, bilim ve eğitim tarihimizde seçkin bir yeri bulunan Esîrüddin Ebherî'nin klasikleşen iki eserinden biri olan *İsâgûcî*'nin tahkikli metin ve Türkçe çevirisi ile "isaguci geleneği"ndeki konumuna ilişkin kısa bir incelemeyi içeren bu çalışma, ilk olarak İz Yayıncılık tarafından yayınlanmıştı (İstanbul 1998). Aradan gecen uzun süreden sonra Türkiye Bilimler Akademisi'nce (TÜBA) bir dizi kitapla birlikte gerçekleştirilen bu ikinci neşir vesilesiyle *İsâgûcî*'nin gerek Arapça metni gerekse Türkçe çevirisi gözden geçirilerek bazı düzeltme ve yenileştirmeler yapılmıştır. Bu sürece önerileriyle katkıda bulunan değerli meslektaşlarım Prof. Dr. Ali Durusoy ve Yard. Doç. Dr. A. Emre Dağtaşoğlu'nu şükran duygularıyla anar; bu mütevazı çalışmanın ikinci nesrini gerçekleştiren Türkiye Bilimler Akademisi'nin değerli Başkanı ve Konsey Üyeleri başta olmak üzere emeği geçenlere en kalbi teşekkürlerimi sunarım.

Prof. Dr. Hüseyin Sarıoğlu

Edirne, 2015

Foreword to the Second Edition

Athîr al-Dîn al-Abharî has a distinguished place in our history of thought, science and education. This study, which includes the critical text of one of his two classicized works, *Eisagoge/Îsâgûcî*, its Turkish translation and a brief review of its position in the “isâgûcî tradition”, was first published by Iz Publishing (Istanbul 1998).

After a long period of time, through the initiative of the Turkish Academy of Sciences (TÜBA) together with a series of books, this second edition has been realised, in which both the Arabic text and the Turkish translation of *Îsâgûcî* have been reviewed and some corrections and improvements have been made. I express my gratitude to my esteemed colleagues Prof. Ali Durusoy and Asst. Prof. A. Emre Dagtasoglu, who contributed to this process with their suggestions; and I extend my heartfelt thanks to the Turkish Academy of Sciences, especially to its esteemed President and Council Members, as well as to all those who contributed to the review of the second edition of this humble work.

Prof. Huseyin Sarioglu

Edirne, 2015

Önsöz

İslam düşünce ve ilim hayatında mantık çalışmalarının başlangıçtan beri önemli yer tuttuğu bilinmektedir. VIII. yüzyıldan itibaren Müslümanlar, başka kültürlerle ait ilmi ve fikri eserleri Arapçaya aktarmaya başladıklarında ilk tercüme edilen kitaplar arasında Aristo'nun *Organon*'u ve Porphyrios'un *Eisagoge*'si de bulunmaktaydı. Mantık çalışmaları, başta Abdullah ibnü'l-Mukaffa' ve ilk İslam filozofu Kindî olmak üzere diğer filozofların ve özellikle bu alandaki üstün başarılarından ötürü kendisine Muallim-i Sâni unvanı layık görülen ünlü Türk filozofu Fârâbî'nin değerli çalışmalarıyla gelişmiş, ayrıca Gazzâlî'nin olumlu etkisiyle, kelâm ve fıkıh gibi dinî ilimlerle uğraşanlar da dahil olmak üzere herkesin ilgi alanına girmiştir.

Bu cümleden olarak Selçuklu ve Osmanlı medreseleri başta olmak üzere okutulan ders kitapları arasında Esîrüddin Ebherî'nin *Hidâyetü'l-Hikme* ve *İsâgûcî* adlı eserleri de bulunmaktaydı. Düşünce ve eğitim-öğretim tarihimiz açısından büyük önem taşıyan Ebherî, bugüne kadar ne yazık ki hakettiği ilgiden mahrum bırakılmış, hiç değilse anılan iki eseri olsun akademik çevrelerce dikkate alınıp üzerinde gerekli çalışmalar yapılmamıştır. İşte böyle bir ihmalin telafisine ve bir hakkın teslimine yol açabilir ümidiyle bu ünlü düşünürümüzün *İsâgûcî*'sinin tenkidli metnini ve Türkçe çevirisini karşılıklı sayfalar halinde sunuyoruz.

Hacim itibariyle küçük, fakat şöhreti ve etkisi büyük olan bu eserin, aynı adı taşıyan başka eserlerle olan ilişkisi ve “isaguci geleneği” içindeki yerinin belirlenmesinde yardımcı olacağı düşüncesiyle, başta Porphyrios olmak üzere Fârâbî, İhvân-ı Safâ ve İbn Sînâ’nın *İsâgûcî* adlı eserlerini de “Mantık Tarihinde İisaguci Geleneği ve Ebherî’nin *İsâgûcî*’si” başlığı altında kısaca tanıtmanın yararlı olacağını düşündük.

Türkiye kütüphanelerinin hemen hepsinde birden fazla nüshası bulunan *İsâgûcî*’nin tenkidli metnini oluştururken tesbit edebildiğimiz en eski üç nüshayı esas aldık. Anlaşılır olmasını sağlamak amacıyla çeviride günümüz Türkçesini kullanmaya özen gösterdikse de, özellikle mantık terimlerini karşılama hususunda oldukça zorlandığımızı itiraf etmeliyiz.

Bu vesile ile hemen her konuda ve her zaman olduğu gibi bu çalışma sırasında da ikaz ve irşadlarıyla yol gösteren, Arapça metin, çeviri ve incelememizi başından sonuna kadar okuma lûtfunda bulunan muhterem hocam Prof. Dr. Mahmut Kaya’yı şükran duygularıyla anarken, neşri gerçekleştiren İz Yayıncılık yönetici ve çalışanlarına teşekkür ederim. Bu mütevazî çalışmamız “isaguci geleneği”ne küçük bir katkıda bulunacak olursa kendimizi mutlu sayacağız.

Hüseyin Sarıoğlu

İstanbul, 1998

Foreword

It is known that the study of logic has held an important place in Islamic thought and scientific life from the very beginning. From the 8th century, Muslims began to translate scientific and intellectual works of other cultures into Arabic, and among the first translated books were Aristotle's *Organon* and Porphyry's *Ei-sagoge*. The study of logic developed with the valuable works of the famous Turkish philosopher al-Fārābī, who was honoured with the title of Muallim-i Sānī for his outstanding achievements in this field, as well as other philosophers, especially Abdullah ibn al-Muqaffā' and the first Islamic philosopher al-Kindī. Moreover, thanks to the positive influence of al-Ghazālī, the study of logic attracted the interest of everyone, including those involved in religious sciences such as theology and fiqh.

Among the textbooks taught, especially in Seljuk and Ottoman madrasas, were the works of Athīr al-Dīn al-Abharī/ Esīrūddin el-Ebherī, such as *Hidāyat al-Hikma* and *Eisagoge/ İśāgūcī*. Unfortunately, el-Ebheri, who is of great importance in our history of thought and education, has not received the attention he deserves, and at least these two works have not been adequately studied in academic circles. With the hope of rectifying such negligence and giving credit where it is due, we present the critical text and Turkish translation of this famous thinker's *İśāgūcī* in facing page format.

We thought that this work, which has great fame and influence, despite small in terms of volume, will be helpful in determining its relationship to other works of the same name and its place within the 'isaguci tradition'. Therefore, we thought it would be useful to briefly introduce the works of Porphyry, al-Farabi, Ikhwān al-Şafā, and Ibn Sina's *İsâgûcî* under the title of 'The Isaguci Tradition in the History of Logic and Ebheri's *İsâgûcî*'.

In compiling the critical text of *İsâgûcî*, which exists in several copies in almost every library in Turkey, we have relied on the three oldest copies that we could identify. While striving for clarity, we have endeavoured to use contemporary Turkish in the translation; however, we must confess that we have encountered considerable difficulties, especially in the rendering of logical terms.

I would like to take this opportunity to express my gratitude to my esteemed mentor, Prof. Mahmut Kaya, whose guidance and advice have illuminated our path throughout this study, as they have on every subject and at all times. I would also like to thank the management and staff of Iz Publishing for their efforts in bringing this publication to reality. If this modest work contributes in any small way to the 'isaguci tradition', we shall consider ourselves fortunate.

Huseyin Sarioglu

Istanbul, 1998

İslam düşünce ve ilim hayatında mantık çalışmalarının başlangıçtan beri önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir. VIII. yüzyıldan itibaren Müslümanlar başka kültürlerle ait ilmî ve fikrî eserleri Arapçaya aktarmaya başladıklarında ilk tercüme edilen kitaplar arasında Aristo'nun *Organon*'u ve Porphyrios'un *Eisagoge*'si de bulunmaktaydı. Mantık çalışmaları, başta Abdullah İbnü'l-Mukaffâ' ve ilk İslam filozofu Kindî olmak üzere diğer filozoflar ve özellikle bu alandaki üstün başarılarından ötürü kendisine Muallim-i Sâni unvanı layık görülen ünlü Türk filozofu Fârâbî'nin değerli çalışmalarıyla gelişmiş, ayrıca Gazzâlî'nin olumlu yaklaşımı ve sahiplenmesiyle kelâm ve fıkıh gibi dinî ilimlerle uğraşanlar da dahil olmak üzere herkesin ilgi alanına girmiştir.

Bu cümleden olarak Selçuklu ve Osmanlı medreseleri başta olmak üzere okutulan ders kitapları arasında Esirüddin Ebherî'nin *Hidâyetü'l-Hikme* ve *İsâgûcî* adlı eserleri de bulunmaktaydı. Düşünce ve eğitim-öğretim tarihimiz açısından büyük önem taşıyan Ebherî'nin *İsâgûcî*'sinin tenkidli metni, Türkçe çevirisi ve yazma nüshasının tıpkıbasımı elinizdeki çalışmada birlikte sunulmuştur.

Hacim bakımından küçük, fakat şöhreti ve etkisi büyük olan bu eserin, aynı adı taşıyan başka eserlerle olan ilişkisinin ve "isaguci geleneği" içindeki yerinin belirlenmesinde yardımcı olacağı düşüncesiyle, başta Porphyrios olmak üzere Fârâbî, İhvân-ı Safâ ve İbn Sînâ'nın *İsâgûcî* adlı eserleri de "Mantık Tarihinde İsaguci Geleneği ve Ebherî'nin *İsâgûcî*'si" başlığı altında bu çalışma kapsamında kısaca tanıtılmıştır.

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

ISBN: 978-994-425-27-06

9 789944 252706